

پیک نیک ایرانی

سیدامیر منصور/دکترای مطالعات شهری با تخصص معماری منظر/استادیار دانشگاه تهران/رئیس پژوهشکده منظر seyedamir.mansouri@gmail.com

۱ ادیان ایرانیان از گذشته‌های دور تا امروز حاوی نگاهی دوستدارانه به طبیعت بوده است. آیین مهر، که پیش از زرتشت در ایران رواج داشت، تفسیری از طبیعت را ارائه می‌دهد که به موجب آن خورشید از سوی اهورامزدا برای تأمین روزی انسان‌ها مأموریت یافته و اناهیتا الهه بلندبالا، که به نگاهبانی آب‌های روی زمین گماشته شده است. نمادهای مهر و اناهیتا که بعدها در آیین زرتشت نیز ادامه یافت، نگاه ایرانیان به طبیعت را توأم با معنا می‌کنند و ذهنیت آنان را در ارتباط با طبیعت شکل خاصی می‌دهند. "هورامزدا به زرتشت چنین آموخت : من آیینی را باور دارم که به آب‌ها، به گیاهان و به چارپایان خوب ارج می‌گذارد." (پسنا. هات ۱۲. بند ۱۷) از این‌روست که رجوع ایرانیان به آغوش طبیعت امر غریبی نیست.

در دوره اسلام نیز این نگاه ادامه می‌یابد. طبیعت مظهر آیات خداوند است. سیر در طبیعت و سیاحت آن در قرآن و آموزه‌های دینی توصیه می‌شود. "پس بنگر در آفتاب و ماه، و درخت و گیاه و آب و سنگ، شب و روز رنگارنگ؛ و روان گشتن این دریاها، و فراوانی این کوه‌ها، و درازای ستیغ‌های کوه." (نهج‌البلاغه، خطبه ۱۸۵) توجه قرآن به طبیعت و درک حالت‌های آن ذهنیت نوین مسلمانان از محیط را شکل می‌دهد. برای نخستین بار اوقات مختلف شب و روز و حالت‌های طبیعت همچون فجر، شفق، باد و باران معنادار می‌شود. سوره‌های قرآن به نام‌های حیوانات و عناصر طبیعت نامگذاری می‌شود.

از آنجا که ادیان، مهم‌ترین منبع الهام بشر شناخته می‌شوند، می‌توان پدید آمدن آیین‌های مرتبط با طبیعت را در آغاز به سنت‌های مرتبط با جهان‌بینی جوامع نسبت داد. آیین سیزده فروردین که با قوت زیاد همچنان باقی است، از جمله قدیمی‌ترین مظاهر پیک-نیک است که به موجب آن ایرانیان در این روز را در آغوش طبیعت برگزار می‌کنند.

۲ در زمان تحصیل در فرانسه یک بار با گروهی از دانشجویان و خانواده‌های ایشان برای گردش روز تعطیل به گردشگاهی در خارج شهر رفته بودیم. مقایسه رفتار خانواده‌های ایرانی برای مراسم پیک‌نیک در قیاس با فرانسویانی که برای همین امر به آن‌جا آمده بودند درس‌های زیادی داشت: ایرانی‌ها در گروه‌های بزرگ به

پیک‌نیک چیست و از کی آغاز شد؟ آیا تنها به شهرنشینان اختصاص دارد؟ در ملت‌های مختلف یکسان اجرا می‌شود؟ هدف جوامع از پیک‌نیک چیست؟

این پرسش‌ها در مورد پیک‌نیک چندان پاسخ داده نشده است. شاید چون پیک‌نیک موضوعی چندان جدی و قابل تأمل تلقی نمی‌شود؛ از خانه بیرون زدن است برای گردش در طبیعت و تمدد اعصاب امر پیچیده‌ای نیست. اما دقت در پاسخ سؤالات فوق، هر چه باشد، گویای آن است که پیک‌نیک مقوله‌ای فرهنگی است که یکی از کارکردهای آن استراحت روان است. اما ابعاد دیگری نیز دارد که بلکه مقدم بر وجه استراحت آن باشد. در این صورت این آیین که در بسیاری از ملت‌ها مشترک است بر جا خواهد ماند و کارکردهای دیگر خود را نیز به ظهور خواهد رسانید؛ و البته باید با شرایط امروز نیز منطبق شود.

پاسخ پرسش‌های فوق علاوه بر آنکه جایگاه پیک‌نیک را به عنوان یکی از مقوله‌های مهم در برنامه‌ریزی‌های اوقات فراغت تثبیت خواهد کرد، پشتوانه فلسفی لازم متناسب با شرایط فرهنگی جوامع مختلف را برای تهیه دستورالعمل‌های ویژه طراحی منظر و فضاهای تفرجگاهی فراهم خواهد آورد. زیرا رفتار استفاده‌کنندگان از فضا مبتنی بر آیین‌هایی است که از ذهنیت آنها نسبت به محیط و جهان بیرونی برمی‌خیزد.

پیک‌نیک ایرانی و گذران اوقات فراغت در دامن طبیعت، مأخذ: www.jamejonline.ir

پیک‌نیک می‌روند و فرانسویان در گروه‌های دو یا سه نفره، ایرانی‌ها در یک نقطه مستقر می‌شوند و فرانسویان در محیط قدم می‌زنند، محور برنامه‌های ایرانی‌ها غذاست و محیط را بر مبنای آن تصرف می‌کنند، اما غذا برای فرانسوی‌ها تأثیری در آرایش محیط پیک‌نیک ندارد و تفاوت‌های بسیار دیگر که اثبات می‌کند پیک‌نیک مقوله‌ای اجتماعی و فرهنگی است.

۴ سازماندهی فضا در پیک‌نیک نتیجه مهم رفتار استفاده‌کنندگان است. اولین قدم در این کار انتخاب مکان است: زیر درخت، در کنار چشمه، مشرف بر منظره‌ای خاص یا در نزدیکی اتومبیل. عوامل دیگری همچون خلوت بودن و آلودگی نیز بر انتخاب مؤثر است. همه این انتخاب‌ها تحت تأثیر قواعد فرهنگی و اجتماعی صورت می‌گیرد. «دوارد تی‌هال» از چهار قلمرو انسانی در فرهنگ امریکایی‌ها سخن گفته است. (تی‌هال، ۱۳۸۴) تقسیمات وی بر مبنای میزان صمیمیت انسان‌ها با یکدیگر است. در نمونه‌هایی که وی معرفی کرده نمی‌توان انتظار داشت امریکایی‌ها پیک‌نیک در مجاورت یکدیگر را تحمل کنند و به نظر می‌رسد بیشتر به خلوت شخصی تمایل داشته باشند. در حالی که ایرانی‌ها در قلمروهای چهارگانه تی‌هال رفتار دیگری دارند.

آنها علاقه‌مند به پیک‌نیک در محیطی اجتماعی و با حضور دیگران هستند و از اینکه با یک قدم فاصله در کنار هم بنشینند ابا ندارند. اما احتمالاً در همین حالت امریکایی‌ها ترجیح دهند قید پیک‌نیک را بزنند و مکانی خلوت و دنج پیدا کنند. همین اختلاف رفتار را در گروه‌های اجتماعی ایران نیز می‌توان مشاهده کرد. عامه مردم از اینکه در نزدیکی یکدیگر مستقر شوند نگرانی ندارند، اما قشر تحصیلکرده و نواندیش از این کار قدری گریزان است. حریم افراد به منزله امری فرهنگی در سازماندهی محیط‌های تفریح نقش مهمی دارد.

ایرانی‌ها همچون خانه خود به هنگام پیک‌نیک بر زمین می‌نشینند. این کار علاوه بر آنکه سنتی تاریخی است، ارتباط نزدیک‌تری با طبیعت را نیز فراهم می‌آورد. اروپاییان برای پیک‌نیک خود مبلمان متحرک و سبک را اختراع کرده‌اند. در تفرجگاه‌ها و پارک‌ها نیز میز و نیمکت‌های نصب‌شده مکان استقرار افراد را تعیین می‌کند. اما ایرانی‌ها از این مبلمان بیشتر برای استقرار اثاثیه خود بهره می‌برند و اقامتشان بر روی فرش مجاور آن است که خود پهن می‌کنند. در عین حال نیمکت‌های نصب‌شده بیش از ۴ نفر جا ندارد، در حالی که پیک‌نیک ایرانی کمتر از دو خانواده نیست.

نتیجه‌گیری

پیک‌نیک، آیینی فرهنگی و اجتماعی است که در ایران دو رویکرد اصلی دارد: ادراک طبیعت از طریق لمس آن و تقویت پیوندهای اجتماعی. سنت گردش در طبیعت با توجه به ویژگی‌های رفتاری هر جامعه شرایط خود را آفریده است و لازم است تا با مطالعه ویژگی‌های آن نسبت به تقویت آیین اجتماعی گردش در طبیعت اقدام شود. مهندسان معماری منظر با توجه به ویژگی‌های رفتاری پیک‌نیک ایرانی خصوصیات لازم برای طراحی فضاهای مناسب آن را تعریف کنند و شهرداری‌ها در ساماندهی فضاهای گردش طبیعت آنها را به کار گیرند.

منابع

اوستا، نامه مینوی آیین زرتشت (۱۳۶۱) نگارش: جلیل دوستخواه، انتشارات مروارید، تهران.
نهج‌البلاغه امام علی (ع) (۱۳۶۸) ترجمه: سیدجعفر شهیدی، سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، تهران.
هال، دوارد تونیچیل (۱۳۸۴) بعد پنهان، ترجمه: منوچهر طیبیان، انتشارات دانشگاه تهران.

ایرانی‌ها همچون خانه خود به هنگام پیک‌نیک بر زمین می‌نشینند، مأخذ: www.jamejamonline.ir